

Застосування смертної кари в козацьку добу

Семенова А., студентка групи Ю-05

Науковий керівник: Семенов В.М., к. держ. упр., доцент кафедри права СумДУ

Протягом усієї історії України актуальним було питання смертної кари. Воно є доволі проблемним, особливо останнім часом, коли у суспільстві активно поширюються ідеї гуманізму, а сам принцип гуманізму став одним із основних принципів у кримінальному праві.

Цікавим є те, що в першому державному утворенні на території України – Київській Русі смертної кари не було і збірка перших норм права – «Руська правда» не передбачала такого виду покарання. Поняття смертного вироку з'явилося пізніше, вже за Литовської доби.

Смертна кара мала місце у козацьких правових звичаях. Звісно, законів, які б закріплювали умови призначення і виконання смертної кари не було. В тому й полягала особливість козацького звичаєвого права, що воно було неписаним. Дослідники називають декілька основних причин відсутності писаних законів. Наприклад, це може пояснюватись тим, що козаки майже постійно брали участь у військових діях і правотворчій діяльності не приділялось так багато уваги, тим паче, за наявності усталених правових звичаїв. Також говорять про відносно нетривалу історію козацького суспільства, що займало активні позиції, приблизно, протягом двох століть. А деякі дослідники говорять і про те, що більша частина козаків були неписемними, тому створювати писані закони не було сенсу, адже багато хто не зміг би їх читати [3, с.188].

Проте, не зважаючи на неписаність законів, козацтво суворо дотримувалось своїх правових звичаїв. Та й самі ці звичаї були суворими. Як пишуть дослідники, зокрема, В. Коховський та інші, суворість норм козацького звичаєвого права була обумовлена: «з одного боку, небезпечними військовими умовами життя січового товариства на порубіжжі, необхідністю тримати «залізну дисципліну» щодо новобранців, які нерідко були людьми сумнівної репутації, а також, з іншого боку, неповним соціумом, тобто відсутністю жінок, які могли б пом'якшити сувору козацьку вдачу» [1, с.151].

Такий вид покарання як смертна кара призначався лише за вчинення особливо тяжких злочинів. І. Діптан та П. Кравченко у посібнику «Українське козацтво: соціально-історичний нарис» зазначають, що на Січі найтяжчими злочинами вважались: «вбивство, крадіжка у товариша, переховування краденого, приховування здобичі, приведення жінки на Січ [2, с.288]». Цей перелік яскраво свідчить про те, які суспільні цінності охоронялись понад усе і, відповідно, мали найбільше значення для козаків.

Життя товариша (адже це була відносно невелика спільнота і всі її члени були тісно пов'язані між собою) було найбільшою з цінностей і смертна кара, яка призначалась за вбивство була найстрашнішою за своїм змістом.

Матеріальні цінності також мали вагоме значення. Про що свідчить те, що за крадіжку у товариша, переховування краденого та приховування здобичі призначалась найвища міра покарання. Це пояснюється тим, що у козаків було натуральне господарство, вони займалися мисливством і рибальством, були й інші промисли, але вся виготовлена на Січі продукція призначалась лише для власного споживання. Відповідно, вони не займалися торгівлею, адже основним їхнім завданням було ведення воєнних дій. І основним способом набуття матеріальних цінностей були саме воєнні походи, в яких можна було здобути цінні трофеї. Саме тому, матеріальні цінності отримані таким нелегким шляхом були захищені звичаєм.

Зрозуміло, чому приведення жінки на Січ вважалось одним з найтяжчих злочинів. Адже така, незначна на перший погляд дія, могла призвести до серйозних наслідків. Поява жінки серед спільноти, яка складається виключно з чоловіків могла б стати причиною конфліктів серед козаків, а також значно підірвала б сувору дисципліну.

Також серед найтяжчих злочинів дослідники називають і п'янство під час військового походу. Абсолютно зрозуміло, до чого могло призвести таке порушення звичаїв.

Що ж до способів виконання смертної кари, то вони також були різноманітні. Як вже зазначалося, найстрашнішим було покарання за вбивство. Це було найтяжчим злочином.

Тому вбивцю клали або на, або в домовину (як зазначається у різних джерелах) вбитого ним товариша і закопували заживо «відповідно до принципу, за яким усі козаки є брати, що повинні жити разом, не діючи шкоди один одному [1, с.155]». Проте, як зазначає Яворницький Д.: «якщо вбивця був хоробрим воїном та добрим козаком, то його звільняли від цієї страшної кари та замість цього призначали штраф [3, с.192]».

У козаків існувало таке покарання, як побиття біля ганебного стовпа, але за деяких умов, забити могли до смерті. Наприклад, як зазначається в «Історії українського козацтва»: «Саме так було покарано козака Сухого, якого за крадіжки забили киями в Самарі 1746 року [1, с.154]». Слід звернути увагу на те, що в тексті вказано саме «крадіжки», тобто викрадення чужого майна здійснювалося неодноразово, за що і було цього козака покарано саме таким чином.

Часто використовувались такі способи виконання смертної кари як шибениця та підвішування на залізний гак. Як зазначає Яворницький Д.: «до них засуджувались за «велику» чи декілька разів повторювану крадіжку» [3, с.193].

Повішення відбувалось зручним для козаків способом. У них не було ніяких ешафотів чи будь-яких інших громіздких конструкцій для цього. Робилося все просто. Шибениця являла собою «два стовпи з поперечною перекладиною зверху та петлею» [3, с.193]. Винного саджали на коня, підводили до цієї споруди, накидали на шию петлю та швидко проганяли коня, а злочинець залишався висіти на шибениці. Врятуватись від повішення можна було одним цікавим способом – якщо якась дівчина забажала б мати винного за чоловіка, проте необхідно була також і згода самого злочинця. З цього приводу можна згадати історію, яку оповів Яворницький Д., в якій козак, засуджений до повішення, не бажаючи брати собі за дружину невродливу дівчину сказав: «Як мати таку дзюбу вести до шлюбу, то краще на шибениці дати дубу» [3, с.193].

Знімати з гаку чи шибениці страченого суворо заборонялося і тіла залишались висіти до тих пір, поки самі не розсихались. Скоріш за все це виконувало попереджувальну функцію, адже споглядаючи таку сцену мало б хто потім наважився на скоєння тяжкого злочину.

Слід зазначити, що на Січі ніколи не було катів. Це дуже розумно з точки зору моралі, адже людина, яка виконує смертні вироки фактично сама стає тим же вбивцею. Козаки вирішили проблему з виконавцями дуже просто. Карати злочинця мав той, хто був наступним за ним у черзі, якщо ж його не було, то цього злочинця тримали під вартою до тих пір, доки не з'явиться наступний.

Інколи використовували саджання на палю, але це траплялося дуже рідко, бо, як зазначають автори «Історії українського козацтва»: «запорожці не бажали уподібнюватись до польських старост і жовнірів, які страчували таким чином і козаків-повстанців» [1, с.154].

Інколи смертні вироки виконувались шляхом утоплення. Наприклад, за пияцтво під час морського походу козака могли викинути в море [1, с.155]. Очевидно, що це закінчувалось загибеллю, адже впливти з моря та ще й у нетверезому стані практично неможливо.

Як ми бачимо, було визначено перелік злочинів за вчинення яких передбачалась смертна кара, а також була порівняно значна кількість способів виконання смертного вироку. Проте, це покарання не було таким масштабним, як здається на перший погляд.

Смертні вироки виносилися доволі об'єктивно. Враховувалася не тільки вина злочинця, але і деякі інші обставини. Дуже часто винних у вчиненні злочину звільняли від смертної кари. Наприклад, уникнути такого покарання міг той, хто був годувальником сім'ї з малолітніми дітьми або ж той, хто мав великі заслуги перед товариством.

Можливо, винесенню об'єктивного вироку сприяла і та сама неписаність козацьких правових звичаїв. Адже, можна і не прописати усього у законі, а смертна кара – це справа важлива і тут повинні враховуватись абсолютно всі обставини.

Смертна кара, як найвища міра покарання у козацькому звичаєвому праві, є цікавим об'єктом для вивчення. Особливо слід звернути увагу на умови її призначення. По-перше перелік злочинів, за які винних засуджували до смерті свідчили про те, які саме суспільні цінності мали найбільше значення для козацької спільноти, а по-друге можна певною мірою

простежити ставлення самих козаків до смертної кари як такої. Вона була необхідна на той момент, і хоча деякі способи виконання смертного вироку були далеко не гуманними, сам механізм її призначення був доволі об'єктивним.

Зараз в Україні смертна кара скасована, так як вона суперечить Конституції України, згідно якої життя людини є найвищою соціальною цінністю. Проте, не можна сказати, що козаки не цінували людського життя, навіть навпаки, про що свідчить і сама смертна кара за вбивство товариша. Важливим є те, що наявність такого виду покарання забезпечувало дотримання суворої дисципліни і порядку у козацькому суспільстві. Нам слід звернути на це увагу, адже ми наслідуємо досвід інших розвинутих країн, не спираючись на свій власний. І доречніше було б значно ускладнити механізм смертної кари та запровадити найгуманніші способи її виконання, ніж повністю її скасувати.

Література

1. Історія українського козацтва: Нариси у 2т./Ред. колегія: В.А.Смолій та ін.. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т.1. – 800с.

2. Українське козацтво: соціально-історичний нарис (у 2-х частинах). – ч.І/І.І.Діптан, П.А.Кравченко/ Посібник для студентів, аспірантів, вчителів історії. – Полтава: АСМІ, 2008. – 360с.

3. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький ; [редкол. : П. С. Сохань (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1990-1991. – Т. 1. – 592с.